

David Grossman

‘We kunnen ons de luxe van totale wanhoop niet veroorloven’

De carrière van de Israëlische schrijver David Grossman, winnaar van de Erasmusprijs 2022 met als thema ‘verbinders in een verdeelde wereld’, begon met een levensveranderend incident. ‘Zo’n veertig jaar geleden reed ik in de bus naar huis...’

[Simone Korkus](#)

19 oktober 2022 – verschenen in [nr. 42](#)

David Grossman – ‘Een samenleving in crisis leert zichzelf in één verhaal te stollen’ © Corinna Kern / Laif / ANP

Zijn woonkamerraam in Mevaseret Zion, een plaatsje ten noordwesten van Jeruzalem, biedt een spectaculair uitzicht op het Judeagebergte met de contouren van de nieuwbouwwijken van Jeruzalem en erachter de ommuurde Westelijke Jordaanoever. Het is ook het landschap van een jarenlange realiteit van een voortdurende staat van oorlog, van een politiek, militair en religieus conflict waarin de wereld steeds enger en kleiner wordt. De angst om gewond te raken of gedood te worden of ondraaglijk verlies te lijden heeft het Beloofde Land in zijn greep en de taal van zijn bewoners verwordt tot een aaneenschakeling van clichés en slogans om zichzelf en de vijand te beschrijven.

Het is juist in dit problematische landschap dat David Grossman schrijft over intimiteit tussen mensen: over de jaloezie van een man ten opzichte van zijn vrouw, over dakloze kinderen in Jeruzalem, over de eenzaamheid van de bijbelse Samson en over hoe de wreedheid van de oorlog een familie binnendringt en verscheurt. Hij schrijft over het leven van zijn land, Israël, en beroert de oneindige mogelijkheden van humaniteit die ons mensen verbindt.

Wat als eerste opvalt, nu hij op deze warme nazomerdag tegenover mij zit, is hoe nederig hij is, broos bijna, met bescheiden gebaren en een zachte stem. Als een literaire E.T., alsof ze hem van een andere planeet hebben gestuurd, iemand die extra gevoelig is, bijna zonder huid, om alle fragmenten van de menselijke samenleving waarin hij leeft te ontdekken. Hij kijkt me recht in de ogen, dan even op zijn horloge, niet om ons gesprek te timen, maar hij heeft straks opadienst. Zodra hij begint te spreken, begrijp je de innerlijke kracht en emotionele betrokkenheid die hem tekent.

‘Ik zie een wereld die niet alleen verscheurd is’, zegt hij, ‘maar er zijn mensen die hem aanhoudend verder proberen te vernietigen. Ik geef toe dat het steeds moeilijker wordt om te geloven dat er nog een mogelijkheid is om iets te herstellen, en toch blijf ik het proberen. Als we het opgeven, dan hebben we deze oorlog verloren, dan zijn we verslagen. We kunnen ons de luxe van totale wanhoop niet veroorloven, want dan laten we de wereld in een helse situatie achter. Ik geloof dat wij, schrijvers, samen een ongrijpbaar spinnenweb kunnen weven, dat een enorme kracht heeft, een wereldveranderende en wereldscheppende kracht, de kracht om de stommen te laten spreken en de kracht van wat de joden *tikkun ha olam* noemen, het herstel van de wereld, in de diepe betekenis die het heeft in de kabbalah.’

De levensloop van David Grossman valt samen met de ontwikkeling van de staat Israël. Hij is een *tzabar*, een in Israël geboren jood, en kwam zes jaar na de geboorte van de staat in 1954 in Jeruzalem ter wereld. Zijn moeder, nog onder het Britse mandaat in het toenmalige Palestina geboren, was huisvrouw en zijn vader, een jonge joodse immigrant uit de Poolse provincie Galicië, werkte als buschauffeur om zijn gezin te onderhouden en liet zijn achtjarige zoon de boeken van Sjolem Alejchem lezen om het oude leven in de diaspora, in de *sjtetl*, niet te vergeten. Een jaar later won Grossman een radio-quiz over Sjolem Alejchem en werd hij als acteur en kinderverslaggever ingehuurd bij Kol Israel, de Israëlische staatsradio.

Tijdens de verplichte legerdienst van drie jaar en kort na de Jom Kippoer-oorlog, in 1973, ontmoette hij een nieuwe dienstplichtige soldate, Michal Eshel, die later zijn vrouw en de moeder van zijn kinderen zou worden. In die tijd waren zijn politieke opvattingen conventioneel: Israël, omringd door vijanden, was voorbestemd om een eeuwige oorlog te voeren en overleven was noodzaak. Maar door Michal ging hij op een andere manier naar de werkelijkheid kijken en werd hij een criticus van Israël, een liberale zionist.

Hij keerde terug bij de radio als journalist en nieuwslezer en ging in zijn vrije tijd fictie schrijven. Om Grossmans eigen metafoor te volgen is het alsof je een kluwen garen ontwart en langzaam uit hem trekt. Zijn romans, verhalen, kinderboeken, essays en non-fictie volgen elkaar in een onophoudelijk tempo op. Het ene verhaal haalt het andere aan en alles beklijft. Maar zijn literaire carrière begon met een eenvoudig doch voor hem levensveranderend incident.

‘Zo’n veertig jaar geleden reed ik in de bus naar mijn huis in Talpiot’, vertelt hij, ‘een wijk van Jeruzalem. Het was een Israëlische bus, modern, nieuw en goed uitgerust. Vlak naast ons reed een Palestijnse bus en die zag er verschrikkelijk uit, oud, vies en rommelig. Ik schrok van de gezichten van de Palestijnse passagiers. Die leken zo verschrikkelijk verslagen. Ik had het nooit vanuit dit oogpunt hoeven zien. Israël had in 1967 de Westoever bezet. Het verschil tussen degenen die hadden gewonnen, wij joden, en degenen die hadden verloren, de Palestijnen, was zo evident dat ik ervan schrok. Ik bedacht hoe vreselijk het moest zijn dat het hele leven van deze Palestijnse passagiers bij voorbaat verloren was. Wat zou het betekenen als je intimiteit zo wordt geschonden en niemand je toestemming vraagt om ’s nachts je huis binnen te vallen om je te zien vrijen met je vrouw? Wat betekende het als alles van de bezetter is: jouw tijd, jouw eer, jouw dorp en huis en je geld?’

Deze gedachten waren de aanleiding voor zijn eerste roman en bestseller uit 1983, *De glimlach van het lam*, die zojuist in Nederland in herdruk is verschenen. Het verhaal is gedeeltelijk op de Westelijke Jordaanoever gesitueerd en vertelt in vier verschillende stemmen in een monologue intérieur het verhaal van een jonge soldaat, Oeri – het gelijknamige lam – die bevriend raakt en vervolgens gegijzeld wordt door Khilmi, de half blinde, bejaarde Palestijnse verhalenverteller. Khilmi's garens worden gesponnen in een loom en koortsig proza, een hybride vorm van *stream of consciousness* en de poëtische, bijna muzikale frasering van de folkloristische Arabische verhalenvertelling. In de roman schildert Grossman het janusgezicht van de mens en van het Israëliëse zelfbeeld en geeft hij een nogal somber beeld van de wereld.

Wat dit verhaal, zoals al het werk van Grossman, zo universeel, tijdloos en nu zo urgent maakt, is dat hij kwesties van eerlijkheid en identiteitsfraude aanhaalt en de lezer vooral confronteert met diens eigen vooroordelen en met de drang van ons, westerlingen, om in stereotypen en opposities te denken. We zien: de jood en de Arabier, de Asjkenazische holocaustoverlevende en Sefardische jood, vrouw en man, de oude generatie Arabieren en de gewelddadige jongeren.

De methode die Grossman hanteert doet denken aan de deconstructie van de filosoof Jacques Derrida die de westerse wereld poogt te ontdoen van zijn opposities van 'goed' en 'fout', positief en negatief. Net als de lezer het landschap en de rolverdeling heeft geaccepteerd, haalt Grossman het beeld onderuit en zien we dat de joodse Oeri en de Palestijnse Khilmi samen tegen de bezetting opkomen. Maar ook deze verdeling wordt weer aan diggelen gegooid, en dan pas begrijp je als lezer dat je de verdeling in groepen moet loslaten. Er is niet slechts één narratief, zelfs de glimlach van het lam wordt een grimas.

Als ik tegen Grossman zeg dat zijn boek mij erop attendeert dat ik – al werk ik al meer dan twintig jaar in Israël – soms ook nog in opposities denk en mezelf ertoe aanzet om steeds weer op een humane manier naar de acteurs van de bezetting te kijken, glimlacht hij breed. Er is voor hem weinig aangener in het leven dan het loskoppelen van stereotypen, als bij iemand die eerder gevangen zat in vooroordelen de buitenkant, de uiterlijkheid begint te breken en er iets vloeibaars, menselijks te voorschijn komt. Kijk wat het bezoek van president Mohammed Anwar Sadat in 1977, de eerste Arabische leider die Israëliëse bodem betrad, met de Israëliërs heeft gedaan. Toen Sadat, de bittere en gehate vijand van Israël, in Tel Aviv uit zijn vliegtuig stapte, zag de grote groep Israëliërs die zich om het vliegtuig verzameld had plotseling een mens voor zich, en iets wat bevroren was, begon te smelten. Door de stereotypen te doorbreken herwonnen Israëliërs hun menselijkheid, althans voor heel even.

'Telkens wanneer ik Palestijnen en Egyptenaren ontmoet', zegt hij, 'realiseer ik me ook dat ik geen gebruik meer kan maken van de onjuiste stereotypen die ik geleerd heb en dat ik mezelf moet blootgeven aan die andere persoon die zijn of haar authenticiteit uitstraalt. De complexiteit van de mens, de innerlijke tegenstellingen, de stroom van driften en passies en angsten, dit alles is aanwezig, maar we blokkeren het omdat we het niet onder ogen kunnen zien. Als Israëliërs – ik heb het hier over mijn volk omdat ik niet voor andere volkeren kan spreken, maar ik neem aan dat voor anderen hetzelfde geldt – Palestijnen gaan zien met al hun complexiteiten zullen ze een zeer dringende morele eis het hoofd moeten bieden: de bezetting van een medemens. Op dit moment kunnen ze hun bestaan voortzetten omdat Israëliërs de Palestijnen niet zien. Wat ik probeer te doen in *De glimlach van het lam*, maar ook in mijn andere verhalen waarin een botsing van narratieven voorkomt – hetzij tussen een man en een vrouw, of tussen het lichaam en de ziel – is aantonen dat elke dimensie van het leven, ieder personage zijn eigen menselijke verhaal heeft en elke keer dat ik daarover schrijf, heb ik het gevoel dat ik herboren word.'

Het verhaal van *De glimlach van het lam* is in wezen de botsing tussen onschuld en nuchterheid. Grossman was gefascineerd door de botsing van onschuldige mensen, het onverwoestbare en onveranderlijke van de wereld, met de brutaliteit en wreedheid ervan en degenen die overal oorlog zien, die alles voorvoelen, die constant in oorlog zijn om te overleven en daarin zo gedreven zijn dat het leven alleen nog maar overleven wordt. De Israëliische militair Katsman kijkt naar de glimlach, een glimlach die hij zelf heeft gecreëerd omdat hij de naïeve soldaat Oeri geprogrammeerd heeft om zo nuchter, zo lelijk en agressief mogelijk te zijn en Katsman weet dat dit zijn grootste misdaad is. 'De nuchteren', zegt Grossman, 'zijn degenen die niet geloven dat er ooit iets goeds kan bestaan tussen de twee volkeren, de Israëliërs en de Palestijnen. Het is de botsing tussen de *tmimim* (onschuldigen in het Hebreeuws – sk) en de nuchteren, die universeel is.'

'Een samenleving in crisis leert zichzelf in één verhaal te stollen, ziet de wereld door een nauwe bril. Maar er is nooit maar één verhaal'

En in de roman verwoordt Oeri Grossmans gedachte, leg ik hem voor, en ik citeer: 'Het is net als met leugen-tikkertje: zodra je iemand onrecht doet word je zelf door het rad meegesleurd. Alsof je een deel van jezelf aan het onrecht verpand hebt en voortaan altijd en overal zijn bode bent. Je blijft voor de rest van je leven beschadigd, ook al vertoon je geen uiterlijke symptomen.'

'Misschien', zegt Grossman, 'kan alleen iemand als Khilmi, een Palestijnse zot die het grootste deel van zijn leven in de verbeelding leeft, hopen op een situatie die tegenwoordig wel *sumud* genoemd wordt – standvastigheid in het Arabisch, men handhaaft zich. Als Khilmi Oeri gijzelt en als ultimatum stelt dat het Israëliische leger zich volledig moet terugtrekken omdat hij anders Oeri zal doden, dan is deze totale eis van gerechtigheid, wetende dat hij absurd is, zijn kracht, want hij vraagt het uiterste. Hij zal geen compromis sluiten voor halve afspraken of halve beloften, hij wil alles omdat de bezetting die brutaal is en alles en iedereen corrupteert – zowel de bezetter als de bezette mens – al te veel heeft geëist. Er zit zelfs enige zuiverheid in die eis terwijl je weet dat hij nooit gehonoreerd zal worden.'

Grossman onderbouwt zijn stelling met een anekdote. Tijdens de Vietnamoorlog was er een man die elke week voor het Witte Huis demonstreerde. Na enkele jaren vroeg een cynische journalist hem of hij dacht dat hij zo de wereld zou kunnen veranderen. De man antwoordde: 'Nee, dat denk ik niet. Ik zorg er gewoon voor dat de wereld mij niet verandert.' Het gaat hier om de relatie tussen het individu en de externe willekeur die Grossman in al zijn boeken heeft beschreven om, zoals hij zelf zegt, de leegte tussen zichzelf en wat altijd onveranderlijk had geleken te overwinnen zodat hij niet het slachtoffer is.

David Grossman bij een oud mijnenveld langs de grens tussen Israël en de Westelijke Jordaanoever in 1995© Zoom 77 / AP / ANP

Grossman kruipt als het ware in de huid van zijn personages alsof hij zelf die personen wordt. Het lijkt of ze met de lezer praten om zich van een emotionele last te ontdoen, alsof ze ons hun ziel tonen, en ik vraag me af of Grossman de therapeut van zijn personages is of dat de personages zijn therapeuten zijn? Of is er een andere positie?

Grossmans lach schalt door de sober gemeubileerde ruimte. Nee, hij is geen therapeut, hoor. Dat laat hij aan zijn vrouw over, die psychologe is. Schrijvers kun je niet tot die positie beperken, dat is zelfs gevaarlijk. Terwijl hij even de ogen sluit zegt hij dat hij zich laat verzwelgen door de personages in zijn boek. Dat gebeurt niet in ieder boek, helaas. 'Ik loop soms maandenlang thuis te ijsberen. Mijn vrouw beklagt zich al over de sleetse plekken in het tapijt. Maar als ik in die laatste fase kom, als ik geluk heb en genoeg moed, dan is daar ineens het moment waarop ik een ander mens word – een denkbeeldige mens natuurlijk, maar hij is nooit helemaal denkbeeldig omdat hij uit verschillende personen is opgebouwd – en luister. Het gevoel dat dan vrijkomt is zo puur en overweldigend, het is bijna een fysieke sensatie. Wie ik zelf ben? Al die personages in mijn boeken. Dit gevoel is misschien niet mijn inspiratiebron in de traditionele zin, maar ik voel dat het de oorsprong is van mijn behoefte om te schrijven.'

Zo verandert Grossman in *Zie: liefde* moeiteloos in een kind van de holocaust, in *Het zigzagkind* in de dertienjarige criminele Nono en in *Komt een paard de kroeg binnen* in een stand-upcomedian op zijn retour. Hij kijkt me aan. Nou, moeiteloos is het zeker niet, legt hij uit. 'Ik werkte al drie jaar aan de roman *Een vrouw op de vlucht voor een bericht*, over een vrouw van wie de jongste zoon aan het einde van zijn militaire dienst deelneemt aan een grote operatie. Overmand door voorgevoelens en niet bereid om te wachten op slecht nieuws ontvlucht ze haar huis in Jeruzalem en gaat naar het

noorden, naar de heuvels van Galilea, waar ze dagenlang wandelt met een voormalige minnaar. Dit personage, Ora, een vrouw van vijftig, heel typisch Israëliësch, kon ik maar niet voelen en beschrijven. Ik had veel informatie over haar, maar ik had er geen idee van hoe ik haar zou kunnen zijn. Ik dacht al dat ik het boek moest opgeven en in een uiterste wanhopige poging besloot ik om Ora een brief te schrijven, zoals we dat vroeger deden voordat we internet hadden. Mijn brief begon met: "Ora, waarom ben je zo? Waarom ben je zo koppig? Waarom geef jij je niet aan mij over?" Op het moment dat ik die laatste vraag stelde, drong het tot me door dat ik een idioot was, want Ora moest zich niet aan mij overgeven, maar ik moest me aan haar onderwerpen. Begrijp je? We zijn altijd zo voorzichtig en terughoudend om ons naar alle richtingen te laten uitwaaiëren als we schrijven, maar alle opties staan voor ons open als we ons door de personages laten meeslepen.'

Als ik zeg dat hij als het ware als een jong kind naar de wereld kijkt, nog zonder alle aangeleerde conventies, immuun voor sarcasme en permanent op zoek naar de waarheid die hij tijdens het schrijven vindt en voelt, knikt hij bevestigend. Hij heeft ook geen vooropgezet plan, maar ineens is er het moment dat hij begrijpt wat hem op deze reis heeft gezonden en wat de kern van het boek is.

'Wat voor lol zit er nou in het beheersen van een verhaal? Ik worstel al een jaar met een nieuw idee en nee, ik kan nog niet vertellen waarover het gaat. Ik zou de voortgang van het boek kunnen bepalen door te beslissen dat ik scenario A of B volg. Het zou het schrijven vergemakkelijken, maar ik verbied mezelf om die beslissing te nemen. Ik zoek steeds de plaats waar ik smelt en niet waar ik beslis. Het is een combinatie van verliefd en kritisch zijn. Ik heb een vreemd levensritme waarin ik 's ochtends schrijf en 's middags schrap wat ik geschreven heb. Natuurlijk zijn er uitzonderingen, want als een personage dringend contact met mij zoekt, ren ik als een kind met een schepnetje achter vlinders aan.'

Grossman is veranderd. Toen hij 36 jaar geleden *Zie: liefde* schreef had hij geen kinderen en was schrijven bijna het enige wat hij wilde doen. Door de geboorte van zijn drie kinderen heeft hij begrepen dat schrijven pas optimaal wordt door contact met het leven zelf en dus met je kinderen. 'Ik geef toe dat er een permanente spanning was tussen de passie om te schrijven en de drang om hun vader te zijn. Ik weet nog dat ik als de school uitging met moeite al mijn personages in de steek liet, mijn computer uit zette en opsteeg naar het woonkamer- en keukenniveau om de realiteit van het spaghetti koken en schnitzels bakken te omarmen, maar ik had die tijd voor geen goud willen missen. Het is zo'n wonder dat kinderen zonder het je te vragen hun bestaansrecht claimen. De wereld wordt gevormd door hun humeur, door hun houding ten opzichte van jou als ouder, en zo creëren ze onmiddellijk een nieuwe werkelijkheid.'

In de foto op de boekenkast lacht een van die kinderen, een twintigjarige roodharige uitvoering van Grossman, ons verlegen toe. Zijn naam, Oeri, valt in ons gesprek regelmatig. Terwijl Grossman *Een vrouw op de vlucht voor een bericht* schreef, brak in juli 2006 de Tweede Libanonoorlog uit. Zoals de meeste verhalen van Grossman kwam deze nieuwe roman voort uit een gevoel van alarm en dreiging, dat hij het hoofd wilde bieden om niet het slachtoffer ervan te worden. Oeri was als tankcommandant bij een militaire actie in Libanon ingezet en de roman gaf Grossman het gevoel dat hij hem vergezelde. Net als de hoofdpersoon Ora geloofde hij in magisch denken: het schrijven van het verhaal zou een soort bescherming bieden.

Grossman was zeer gekant tegen deze zinloze oorlog en had samen met zijn vrienden Amos Oz en A.B. Yehoshua op 10 augustus 2006 tijdens een persconferentie in Tel Aviv een openbare verklaring afgelegd waarin hij een staakt-het-vuren van de Israëliëse regering eiste. Maar de toenmalige premier Ehud Olmert had andere plannen en de grondoorlog werd uitgebreid. Op zondag 13 augustus werd er rond drie uur 's nachts op de voordeur van de Grossmans geklopt. Door de

intercom zei een stem dat hij van het kantoor van de burgemeester kwam. Op dat moment wist Grossman dat zijn zoon gesneuveld was en dacht: dat is het, ons leven is voorbij.

Oeri's tank was op zaterdagavond door een Hezbollah-raket getroffen. Hij overleed onmiddellijk. De cynische speling van het lot is dat het staakt-het-vuren een dag later inging. Enkele dagen geleden was Oeri's *azkara*, de jaarlijkse joodse herdenking voor een overledene.

'Ieder personage heeft zijn eigen menselijke verhaal en elke keer dat ik daarover schrijf, heb ik het gevoel dat ik herboren word'

In de stilte die even tussen ons valt, spreekt nauwelijks hoorbaar de leegte van een immens gemis. Een verdriet dat heel privé is.

Hij slikt en keert naar me terug vanuit een wereld en een herinnering die alleen hij kan zien. 'Na het bericht dat Oeri gesneuveld was stonden mijn beste vrienden, de nu overleden Amos (*Oz*) en Boeli (*A.B. Yehoshua*) de volgende ochtend al om negen uur op de stoep. We omhelsden elkaar, we huilden samen. Amos, Boeli en ik ontmoetten elkaar regelmatig en we spraken dan over ons werk. Nu zei ik dat ik niet dacht dat ik het boek zou kunnen redden. Absurd natuurlijk, want ik bedoelde te zeggen dat ik Oeri niet had kunnen beschermen, maar Boeli antwoordde: "Het boek zal jou redden." En dat gebeurde. Na de *sjiva*, de zeven rouwdagen, ging ik iedere dag naar mijn werkplek. Aanvankelijk kon ik maar een half uur schrijven, maar heel geleidelijk lukte het me toch om leven in de personages te injecteren. Er was zelfs een gevoel voor humor, seksualiteit en passie. Ik had gedacht dat ik de dood van mijn kind niet kon overleven, maar hier was ineens het leven en ik voelde een soort verantwoordelijkheid voor de personages. Ik trachtte de grens tussen leven en dood te overschrijden, maar er was niets. Ik ben niet-gelovig, al geloof ik in de onschendbaarheid van het menselijk leven en heb ik wekelijks mijn bijbelstudiegroep, de *chavroeta*. Ik heb niet het comfort van het hiernamaals, maar ik heb de plaats gevonden waar ik tegelijkertijd in de uiterste vitaliteit van het leven en in de totale duisternis van het niets, de dood, kan zijn, namelijk door proza en poëzie te schrijven of muziek te maken. In totale onderwerping.'

Ineens zegt Grossman dat hij twee dagen geleden een uitzonderlijk voorbeeld van menselijke veerkracht zag. 'Vlak voordat het doek van *Itamar en de toverhoed*, een toneelstuk voor kinderen, opging vertelde de hoofdrolspeler dat zijn moeder net was overleden. Vervolgens sprong hij op het toneel. Even dacht ik dat hij zou gaan huilen. Ik had pijn in mijn buik. Maar de man was zo vol levenslust dat hij zijn beste acteerprestatie neerzette. Het acteren gaf hem de kracht en een doel, zei hij achteraf. Ik was volledig overrompeld. Wat is het leven toch wonderlijk hè, zelfs als het de dood raakt.'

Sinds de dood van zijn zoon lijken zijn politieke standpunten ook urgenter te zijn geworden. Hij geeft in Israël regelmatig speeches die appelleren aan een gevoel van menselijkheid. 'Ik weet hoe hoog en pijnlijk de prijs is die we betalen om in deze situatie te verkeren', zegt hij. 'Voor mij maakte het verlies van een dierbare dit duidelijk, maar wij allemaal, Palestijnen en Israëliërs, zijn potentiële slachtoffers van de situatie.'

Daaraan refereert hij al in zijn boek *Over de grens* dat in 1988 verscheen. Hij schrijft daarin: 'De hoop op een pragmatische politieke oplossing lijkt nu verder weg dan ooit. De Palestijnen voelen zich verraden door de hele wereld, terwijl hun droom van een vrij land, een thuisland steeds verder weg lijkt. De Israëliërs, die geloofden dat ze op de een of andere manier waren verlost van de tragedie van het joodse noodlot, voelen nu dat diezelfde tragedie op hen afkomt (...) als een oude vloek.'

We zijn nu vele jaren verder. Er was de tweede intifada, de afscheidingsmuur werd gebouwd, er waren vele militaire operaties, de Tweede Libanonoorlog brak uit. Er waren invallen, luchtalarmen, schietpartijen, geschreeuw, lawaai, politieke discussies en zoveel doden, Israëlische en Palestijnse doden. De mensen leven in dit gebied van tragedie naar tragedie.

Grossman geeft om Israël en straalt als hij zegt dat het eigenlijk een wonder is dat het joodse volk drie jaar na het einde van de shoah en alle vervolgingen die eraan vooraf gingen een eigen staat heeft opgebouwd met cultuur, landbouw, veeteelt, hightech, industrie en een leger. In de diaspora verlangden de joden naar Zion en fantaseerden over Eretz Israel, over de schoonheid van dit land en hoe de vruchten groot en sappig waren en straten geplaveid met goud.

‘Goddank kregen we een eigen land’, zegt hij, ‘maar Israël was niet zo mooi als in onze droom. De joden werden experts in de verbeelding van een deel van de realiteit en negeerden de bezetting of wisten deze uit hun geheugen. Er zijn zelfs snelwegen die de problematische bezette gebieden omzeilen. Van het romantische *Fiddler on the Roof* in de sjetel in Europa werd het *Fiddler on the Tank*.’

Grossman demoniseert Israël niet en is niet pro Palestijns of tegen het leger. Hij ziet dat de wens om een adequate vijand te zijn in zijn land de mens verteert. Israël profileert zichzelf als een democratie. Maar democratie komt voort uit een diep geloof dat mensen vanaf hun geboorte in de basis gelijk aan elkaar zijn en dat ieder mens het recht heeft om over zijn of haar lot te beslissen. Dat geloof ontbreekt na 55 jaar bezetting.

‘Als je bezetter bent’, zegt hij, ‘begin je onvermijdelijk te geloven dat er een soort hiërarchie in de levenswaarden van de mens is. Je gelooft dat de verslagenen van nature verslagen zijn en verslagen moeten worden. Waarom zouden we ons terugtrekken? vraagt de gemiddelde Israëliër zich af. Af en toe is er een Palestijnse explosie van bitterheid en woede en worden hier en daar op veel grotere schaal mensen vermoord, maar de Israëliërs leven in een realiteit, met alle intensiteit en vitaliteit van dien, in totale ontkenning van waar deze realiteit van gemaakt is. Dat is geen democratie.’

Ik wijs op de muis in Kafka’s korte verhaal *Kleine fabel*, die als de val sluit en de kat erachter opdoemt, zegt: ‘Ach, de wereld wordt met de dag kleiner.’ Grossman knikt. De wereld wordt dagelijks enger en iedereen die daarop wijst en de waarheid blootlegt, wordt door Israël als vijand gezien. Dat geldt ook voor hem, want hij wordt door sommigen een verrader van Israël genoemd.

In veel kennis schuilt veel verdriet, zegt Prediker 1:18. Het trieste nieuws is dat Grossmans pijn groeit naarmate het verschil groter wordt tussen wat hij voor zijn land en de wereld wenst en de feitelijke situatie waarin het land en de wereld zich bevinden. Toch ziet Grossman nog steeds een alternatief. ‘Een samenleving in crisis’, zei hij ooit, ‘leert zichzelf in één verhaal te stollen en ziet de werkelijkheid door een zeer nauwe bril. Maar er is nooit maar één verhaal.’

Hij voegt daar nu aan toe dat elk land, elk volk zijn bestaansverhaal, het verhaal waarmee het de kinderen heeft opgevoed, het verhaal dat essentieel was voor zijn oprichting en waarin het zijn burgers als engelen en de anderen als duivels ziet, kan veranderen. Zoals een mens die in zijn jeugd door zijn vader geslagen is er nu vanuit een ander perspectief – misschien vanuit zijn moeder – naar kan kijken om tot nieuwe inzichten voor zichzelf te komen, zo kan een staat zijn officiële verhaal bijstellen, milder maken. ‘Als we het verhaal van elkaar begrijpen kunnen we ons weer verbinden, en die gedachte stemt tot hoop.’

Er klinkt gestommel achter me. Grossman kijkt op en glimlacht. De kleinkinderen zijn gearriveerd. Ze zullen hem vergezellen bij de Erasmusprijs-uitreiking in Amsterdam. 'Ze willen van jou weten of ze een buiging voor de koning moeten maken', knipoogt hij.

[Erasmusprijs voor David Grossman](#)

Eind november krijgt David Grossman door koning Willem-Alexander de Erasmusprijs uitgereikt in het Paleis op de Dam in Amsterdam. Op 23 november interviewt Arnon Grunberg Grossman in ITA; op 25 november leest Grossman voor uit eigen werk in de OBA Amsterdam.

[Nr. 42 / 2022](#)